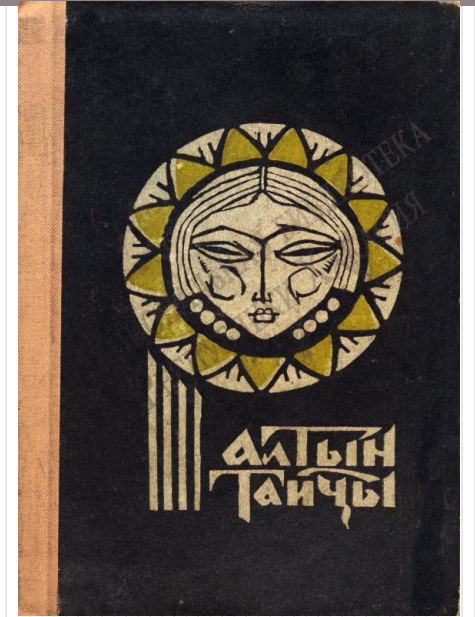

Altın Taycı Destanı: Yer, Zaman, Kişiler

TL 4068 Kuzey-Doğu (Sibirya) Türk Halk Edebiyatı
Prof.Dr. Gülsüm Killi Yılmaz

Destanda Yer

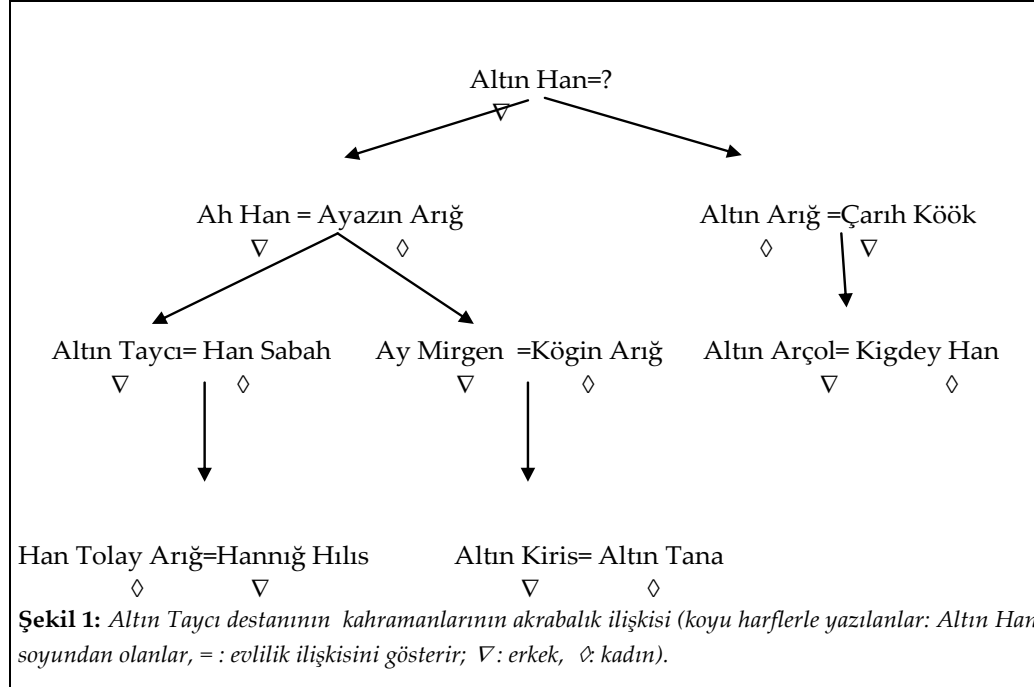
Altın Taycı destanı, içinde yabancı hayvanların yaşadığı taygaları, yüksek karlı sıradağları, çağlayan nehirleri ve uçsuz bucaksız gibi görünen bozkırları ile tipik Hakasya manzaraları ile doludur. Altın Taycı destanının başlangıç formelinde olayların başladığı yer ve zaman tasvir edilmiştir. Olaylar, nehirlerin çağlayarak aktığı, yalçın ak kayalıkların uzandığı yerde, ulu nehrin kıyısında, ulu dağların eteğinde bulunan ulu yurttta başlamaktadır. Yüksek sıradağların arka tarafında yer alan ak bozkırlarda at sürüleri otlamakta, gök bozkırda ise sığır sürüleri yayılmaktadır. Ak nehrin kıyısı boyunca destanın başkahramanının babası olan Ah Han'ın yurdu vardır. Destanda geçen olayların büyük bir bölümü de *timir talay suğ* (demir deniz nehri) kıyısında *timir tağ* (demir dağ) eteğinde bulunan Tibet Han'ın yurdu (250-253) çevresinde geçmektedir. *ax çazı xuba söl* (ak yazı boz çöl) (320), *xara sın* (kara dağlar) 1537); Kara yerin kıyısında, gökyüzünün dibi olan yerde duran *ax tasxıl* (ak dağ/kaya, tepesi karlı yalçın dağ), *ah tasxıl*'ın üstünde duran *at xarağı altın köl* (at gözü altın göl) (1880-1889); yedi ağızlı yerin bacasının olduğu yerde, kara tepeli, kara balçıklı, gök yosunlu yerleri aşarak gelinen Alıp Huu İney'in toprağı (1927-1929), *xara talay*(kara deniz)'in ağzında (piltirinde) yer alan *toğıs xurlığ xara xaya* (dokuz kemerli kara kaya) (1971-1973), Alıp Küreldey'in karşılaşma kırk çift boynuzlu geyiğin boynuzu getirmek üzere alpları gönderdiği *xızıl talay* (kızıl deniz) kıyısında, *xızıl tasxıl* (kızıl kaya) eteğinde yer alan *xızıl tayğa* (kızıl tayga) (2177-2179), *kök sın* (gök dağlar) yakının bulunan Közer Han'ın yurdu (2960-2962), yine burada yer alan *kök xaya* (gök kaya) (2997), yine kara yerin kenarı, gökyüzün dibi olan yerde girenlerin kuma gömüldüğü *xızıl xum çazı* (kızıl kum bozkırı) (3208), daha sonra da girenlerin yandığı *ört çazı* (ateş bozkırı) (3213) yer alır. *Ört çazı*'dan sonra aşağısında üç ayrı derenin aktığı *xızıl xaya* (kızıl kaya) çeşitli olayların geçtiği diğer mekanlardır. Ay Mirgen ile Altın Taycı'nın atlarını serbest bıraktıktan sonra atlarının suyunu içip gezmesini diledikleri *Süg köl* (3593), *Sübır tağ* (3594) da destan metninde geçen diğer mitolojik coğrafi unsurlardır. Bugün Hakasya coğrafyasında adı geçen gerçek yerler, dağlar, nehirler, ovalar vb. yoktur.

Zaman

Destan'da olayların başladığı zaman, başlangıç formelinde belirtildiği üzere madenlerin içinden yeryüzünün oluştuğu, bitkilerin ortaya çıkıp sık taygaları oluşturduğu zamandır. Destan'ın başlangıcında Altın Arığ evlenme yaşı çoktan gelmiş bir kız, Altın Taycı genç, daha adı konmamış olan kardeşi Ay Mirgen ise henüz üç yaşındadır. Ancak destan her üç kahramanın başından geçen olayların yanı sıra onlardan sonraki kuşağın da yaşantısını anlatmakta, Ay Mirgen'in oğlunun han olması ile destan sona ulaşmaktadır.

Destanda Kişiler

Destan çok geniş bir şahıs kadrosunu içinde barındırmaktadır. Destanda sadece Altın Taycı'nın değil, Altın Arığ ve Ay Mirgen'in de başından geçen olaylar ve kahramanlıklar anlatılır. Ayrıca 110 ve 130. Dizeler arasında destanın başında Altın Arığ'ın geçmişi hatırlatması ile Ah Han ve karısı Ayazın Arığ'ın başından geçen olaylar da anlatılmaktadır. Bu durumda destan, üç kuşağın başından geçen olayları anlatmaktadır. Zaten Hakas geleneklerine göre destancı üç kuşaktan ötesine geçmemelidir (Butanayev 1998: 261).

Kahramanlar toplumun üst tabakasındandır, kendi adları ile anılan toprağın ve üzerinde yaşayan halkın yöneticisi olan Han'lar ve onların çocuklarıdır. Bunlar alıp "alp"tır. Ayrıca sümekçin'ler (hizmetçiler), *abaxay*'lar (hanımlar), *çayzañ*'lar (hana bağlı memurlar) çeşitli sahnelerde arka planda yer alan kahramanlardır. *Çon* "halk", *arğa çon* "kalabalık halk", *albatı çon* "vergi veren halk, tebaa", *il çon*, *xalıx çon* "halk", *xara pastığ çon* "kara başlı halk" olarak anılan halkın olaylarda herhangi bir rolü yoktur. Ancak bir arka fon oluşturur. Destanda, ad verme, han ilan etme gibi durumlarda yaşlıların fikrine başvurulursa da bu kesim hanın, ya da yönetici konumundaki kişinin sözünü onaylar, aksi düşünce beyan etmez.

Hakas destanlarında genellikle kahramanların sadece güçlü olmakla kalmayıp, halkın ihtiyaçlarına, acısına duyarlı, cesur, yüksek ahlak ürünü davranış sergileyen insanlar oldukları dikkati çeker. Bununla birlikte zayıflıkları da bulunabilmektedir. Altın Taycı da buna iyi bir örnek oluşturur. Altın Taycı tüm cesaeret ve iyi niyetine rağmen içki içmeye ve eğlenceye düşkündür ve bu düşkünlüğü yüzünden halkını ve atasından kalan toprakların ve diğer zenginliklerin yönetimini ihmal etmektedir. Bununla birlikte bu eksikliklerinin farkındadır ve bu yüzden han olmak konusunda da ısrarcı olmaz, halası Altın Arığ'ın isteği üzerine daha sorumluluk sahibi olan kardeşi Ay Mirgen'e hanlığı bırakır. Ay Mirgen Altın Taycı'nın aksine çalışkan ve sorumluluk sahibidir. Destanın tamamında öksüz ve yetimlere, küçük düşürülmüşlere acıma, arka çıkma, bununla birlikte kendini güçlüye ezdirmeme olumlu vasıflar olarak ön plana çıkmaktadır. Ay Mirgen de han olunca çıplakların giydirilmesini, atı olmayanların at edindirilmesi ile ilgili buyruklar verir. Destanın sonunda kendisi han olmamasına rağmen Altın Taycı'nın hanlığı Ay Mirgen'den alarak onun oğluna vermesi hanlık makamında bulunmasa bile ailenin en büyük erkeğinin (ya da en büyüğünün; Altın Arığ evlendiği için artık muhtemelen aileden sayılmadığından ailede yaşça en büyük artık Altın Taycı'dır) en önemli kararları alma yetkisi olduğunu gösteriyor.

Altın Taycı destanının olumlu kahramanları arasında baş kahraman olan Altın Taycı yanında Altın Han soyundan olan Altın Arığ, Altın Taycı, Ay Mirgen, Altın Taycı'nın kızı Han Tolay Arığ, Altın Arığ'ın oğlu Altın Arçol, Altın Taycı'ya mücadelesinde yardımcı olan arkadaşları Alıp Hırçotay ve Altın Teek gibi kahramanlar sayılabilir. Olumsuz kahramanlar arasında ise Hara Han'ın soyundan olan Hara Ninci, Hara Moos, Üzüt Han'ın soyundan olan Uçan Arığ, türlü büyü ve hilelerle uğraşan Alıp Huu İney sayılabilir.

Kadın kahramanların rolü açısından bakıldığında, Altın Taycı'da başkahraman erkek olmakla birlikte oldukça güçlü ikinci derceden kadın kahramanlar vardır. Özellikle Altın Arığ çok saygın ve güçlüdür. Altın Arığ öğüt veren, koruyan, kollayan, yakınlarını pek çok zor durumdan kurtaran halalarıdır. Ad vermek, han ilan etmek gibi çok önemli kararları alabilmekte, çeşitli geleneksel törenleri o yerine getirmektedir. Han Sabah, Han Tolay Arığ gibi ikinci dereceden başka kadın kahramanlar da vardır. Han Sabah Altın Taycı'nın eşi, Han Tolay Arığ ise kızıdır. Kadın kahramanların yurdu koruyup kollama, diğer alplarla mücadeleye girme, çeşitli karşılaşma ya da yarışmalara katılma, herhangi bir nesneyi bulmak üzere uzak ve tehlikeli yolculuklara çıkma gibi gerçekleştirdikleri faaliyetler bakımından erkek kahramanlardan hemen hemen hiç farkları yok ise de kadına aile sistemi içinde bakış ve evlenme biçimi ataerkil düzeni yansıtmaktadır. Örneğin evlenme genellikle kızın babasının düzenlediği karşılaşma ya da yarışmaların sonucuna göre gerçekleşmektedir. Kızın sonucu kabullenme ya da kabullenmeme gibi bir seçeneği olup olmadığı konusunda ip ucu yoktur. Yarışmayı kazanan Altın Taycı'nın selamına Han Sabah karşılık vermeyip yüzüne bile bakmaması Han Sabah'ın başlangıçta bu konuda gönülsüz olduğunu düşündürmektedir. Ancak bundan ailesinden ayrılacağı için üzgün olduğu sonucu da çıkarılabilir. Kadının evlenme konusundaki pasif konumunu gösteren başka bir örnek de yarışmaya katılmak üzere Alıp Küreldey'in yurduna gelen Altın Taycı'nın Altın Arığ'ı bulma umuduyla buraya gelen Tolay Arığ'a yanıtıdır. Altın Taycı'nın Tolay Arığ'a "Altmış örgülü kız kişi karşılaşma olan yere koca aramak için gelmez, babasının evinde oturup alacak eşini bekler. Elli örgülü kız kişi el âlemin yerine, koca arayarak gelmez, annesinin evinde oturup, (kendisi için) yaratılmışını bekler." demesi de evlilik kurumu oluşturulurken kadının oldukça pasif bir konumda tutulduğunu gösterir. Ancak destanda ikinc dereceden olumsuz kadın kahramanlardan olan Hara Ninci, "babasının evinde beklemeyiz", aşık olduğu Altın Taycı'yı evlenmeye ikna etmek için türlü hilelere başvurur.

Destanda kadınların yönetimde bulunması mümkün görünüyor ise de bunun resmi bir hanlıktan ziyade bir tür vesayet olduğu anlaşılıyor. Altın Han'ın "diri ıslıklı ok"unu oğluna güvenmeyip kızı Altın Arığ'a vermesi, Altın Arığ'ın ise evlenirken oku Altın Taycı'nın eşi Han Sabah'a "Bunu tutacak, bunu giyecek nesil sizden doğacak, ben bir daha giymeyeceğim, bir daha taşımayacağım", diyerek vermesi, destanın sonunda ise Altın Arığ'ın oku Han Tolay Arığ'a "sen yabancından sayılırsın" diyerek Altın Han'ın diri ıslıklı okunu vermediği için kızmamasını, onu taşıyacak kişinin Ay Mirgen'den doğacağını söylemesi ne kadar yiğitlik yaparsa yapsın kadının evlendikten sonra yabancı kabul edildiği, aileden kalan diri ıslıklı ok gibi değerli bir mirası edinemeyeceği anlamına geliyor.

Altın Taycı destanındaki kişiler kadrosu şöyledir:

Ah Han [*Ax Xan* “ak han”] : Altın Han’ın oğludur. Destanın geçtiği dönemde Ah Han artık hayatta değildir. Ah Han Altın Taycı ve Ay Mirgen’in babası, Altın Arıĝ’ın ağabeyidir. Ancak Ah Han ile ilgili bilgi Altın Arıĝ’ın ağzından anlatılmaktadır. Altın Arıĝ’ın anlatımına göre Altın Taycı gibi söz dinlemezdir, “gitme denilen yere gider, gelme denilen yere gelir”. Ah Han ilahların kızı Çarış Purhan’ın bulunduğu, gidilmesine ilahların izin vermediği yere giderek taşa dönüşür, böylece yurt yönetimi Altın Arıĝ’ın vesayetinde küçük çocuklarına kalır.

Alıp Han Hıs [*Alıp Xan Xıs* “alp han kız”]: Tolay Arıĝ’dan kaçarken Altın Arıĝ Alıp Han Hıs’a sığınır. Ancak tam Altın Arıĝ’ı yolcu ederken kendisinin evleneceği Tozı Möke’yle evlenmeyi düşünmekle suçlayıp saldırır. Mücadele sonunda Altın Arıĝ tarafından öldürülür.

Alıp Hara Tas [*Alıp Xara Tas* “alp kara taş”] : Tibet Han’ın düzenlediği karşılaşmada Hara Ninci’nin hilesine yardımcı olur. Yorga kula atın kuyruğuna melez ağacını bağlayan Alıp Hara Tas’tır. Karşılaşmaya hile karışması üzerine çıkan kavgada Altın Taycı tarafından öldürülür.

Alıp Hara Tay [*Alıp Xara Tay* “alp kara tay”] : Alıp Küreldey’in Han Sabah için düzenlediği karşılaşmaya katılan alplardandır. Hara Han’ın oğludur. Sert tüylü kara sarı lekeli doru ata binmektedir (Xatıĝ tükütğ xara xaltar attıĝ).

Alıp Hırçotay [*Alıp Xırçotay* “alp Hırçotay”]: Altın Taycı’nın yakın arkadaşıdır. Altın Taycı, ona destek olmak için Tibet Han’ın yurduna karşılaşma için gider. Alıp Hara Tas ile mücadelesinde ölmek üzereyken Altın Taycı tarafından kurtarılır. Sonuç olarak Tiben Arıĝ ile evlenir. Güneşi ve ayı kapatan demir melez ağacını eĝmek gerektiğinde yine diĝer arkadaşlarıyla birlikte Altın Taycı’nın yanında Alıp Hırçotay vardır. Altın Taycı’yı hile ile öldürmeye kalkışan Hara Hushun ile de Alıp Hırçotay mücadele eder. Hara Hushun tarafından öldürülür, ancak Ay Mirgen’in getirdiği üç boĝumlu ot ile Altın Arıĝ tarafından diriltir. Ancak daha sonra Közer Han’ın oĝulları tarafından öldürülür, çocuğunu ise aran çula kızıl kır at kaçırıp kurtarır. Destanın ilerleyen bölümlerinde Alıp Hırçotay’ın oĝlu Hannıĝ Hılıs’tan söz edilmektedir.

Altın Arçol [*Altın Arçol* “Altın Mendil”]: Altın Arığ ve Çarış Köök’ün oğludur. Altın Taycı Altın Teek’i yenilgiye uğratan Közer Han’ın oğullarına karşı mücadele üzere yurttan ayrıldıktan sonra Altın Taycı’nın kızı Han Tolay Arığ ile peşinden Közer Han’ın topraklarına giderler. Altın Arçol Közer Han’ın oğlu Hannığ Hılıs’ı öldürür. Közer Han’ın musallat ettiği kırk dişli demir işleme aletinden kurtulur. Kibis Han’ın topraklarında karşılaşmaya katılıp Kigdey Arığ ile evlenir. Destanda alıp töreen “alp doğmuş” (3037), külük töreen “yiğit doğmuş” (3082) sözleriyle Altın Arçol’un doğuştan bir yiğit ve alp olduğuna dikkat çekilir.

Altın Arığ [*Altın Arığ* “altın kutsal (~saf, temiz)/ temizlik, saflık”]: Ah Han’ın kız kardeşi, Altın Taycı ve Ay Mirgen’in evlenme yaşı çoktan gelmiş olan halasıdır. Kendisi han olmasa bile yönetimde söz sahibidir. İhtiyarların da onayını alarak isteğini han ilan edebilmektedir. Ayrıca, ad vermek gibi saygın işler de Altın Arığ’ın seçiminde gerçekleşmektedir. Babaları Altın Han diri ıslıklı oku Ah Han’a güvenmeyerek Altın Arığ’a bırakması da onun sorumluluk sahibi olduğunu gösterir. Ayrıca destanın başında halkı ile ilgilenmeyen yeğeni Altın Taycı ile ölümüne dövüşmesi de halk ve yurt yönetimine ne kadar değer verdiğini gösterir.

Altın Çayzan [*Altın Çayzañ* “altın memur”]: Ah Han’ın yurdunun yönetimde yer alan memurudur. İçki ve eğlence peşinde koşan Altın Taycı’ya arkadaşlık etmektedir.

Altın Kiris [*Altın Kiris* “Altın Kiriş”]: Ay Mirgen’in oğludur. Destan’ın sonunda Altın Teek’in kızı Altın Tana ile evlenir. Altın Taycı Ay Mirgen’i hanlıktan çıkarıp yerine onun oğlu Altın Kiris’i han ilan eder.

Altın Taycı [*Altın Taycı* “altın prens”]: Destanın başkahramanıdır. Ah Han ve Ayazın Arıĝ’ın oĝlu, Ay Mirgen’in aĝabeyi, Altın Arıĝ’ın yeĝenidir. Altın Arıĝ Ah Han ve Ayazın Arıĝ’ın peşinden gittiğinde daha dokuz yaşındayken yurdun yöneticisi olmuştur. Ancak ne halkıyla, ne de yetiştirilen hayvanlarla ilgilenmekte, yurdun yönetimiyle ilgili memur olan Altın Çayzañ ile sıkça köyün içinde ya da başka yurtlara giderek içki ve eğlence peşinde koşmaktadır. İçki ve eğlenceye düşkünlüğü onun adının başındaki *çooxxa töreen* “sohbet için doğan” sıfatı ile de örtüşmektedir. Altın Taycı çalışmak ve tasa çekmek için değil, sohbet ve eğlence için doğmuştur. Bu yüzden sürekli halası Altın Arıĝ ile tartışan, hatta bir keresinde ölümüne kavga eden Altın Taycı, destanın sonuna kadar sürekli içki ile kandırılmakta, sarhoş halde iken atının kuyruğuna bağlanmak suretiyle halkın diline eğlence olmaktadır. Onu çoĝu kez Altın Arıĝ ya da atı yorga kula atı zorluklardan kurtarmaktadır. Bununla birlikte bu onun alp olarak doğmuş olduğu ve iyi bir alp olduğu gerçeğini deĝiştirmez. Bu yüzden Altın Taycı için destan içinde en sık kullanılan sıfatlar alıp çaxsı “iyi alp” (253, 2318, 2494, 2638), *alıp töreen* “alp doğmuş” (357, 511, 577, 591, 624, 1378, 1473, 1516, 2342, 2967), *artix töreen* “üstün doğmuş”, (658, 1444), *ir külüĝi* “er yiĝidi” (2274)’dir. Ayrıca sıkça Altın Taycı’nın saf ve temiz oluşuna ve güzelliğine dikkat çeken sıfatlar da sıkça kullanılmaktadır: *aydañ arıĝ* “aydan temiz” (362, 1700, 2547), *aydañ siliĝ* “aydan güzel” (719), *arıĝ-siliĝ* “güzel” (1663, 3096).

Altın Teek [*Altın Teek* “altın at bağlama direĝi”]: Altın Taycı’nın arkadaşıdır. Altın Taycı çocukluğunda ona yardım etmiş, arka çıkmıştır. Pek çok olayda Altın Taycı’nın yanındadır. Hara Han’ın topraklarında yapılan karşılaşma sonunda Hoyar Hara Tas ile güreşip ölür, ancak Ay Mirgen’in getirdiği üç boĝumlu ot ile dirilitilir. Destanın sonunda Ay Mirgen’in oĝlu Altın Kiris, Altın Teek’in kızı Altın Tana ile evlenir.

Ay Mirgen [*Ay Mirgen* “ay keskin nişancı”]: Ah Han ve Ayazın Arıĝ’ın küçük oĝlu, Altın Taycı’nın kardeşidir. Çok erken anasız babasız kalan Ay Mirgen’i halası Altın Arıĝ büyötmektedir. Altın Arıĝ arılı Köök ile evlenip gittiĝinde büyük bir üzüntüyle ağlaması, onun ana babası yerine koyduĝu Altın Arıĝ’a düşkünlüĝünü göstermektedir. Destanın başında henüz üç yaşındadır ve henüz adı konmamıştır. Halası ona at ve zırh verir, adını da *toĝıs xulas sınıĝ ax oy attıĝ Ay Mirgen* adını “dokuz kulaç boyundaki açık kula atlı Ay Mirgen” koyar. Ay Mirgen sorumluluk sahibidir. Halkının ihtiyaçları ile ilgilenir. Hayvanların hesabını tutar. Bu özelliklerinden ötürü de Altın Arıĝ tarafından han ilan edilir. Destan boyunca da onun yurdun işleriyle ilgilenmesi, hayvanların hesabını tutmak üzere erkenden işlerinin başına koşmasına dikkat çekilir. Ay Mirgen bu özelliklerinin yanı sıra iyi bir alptır. Destan boyunca o da pek çok alp ile dövüşür. Ay Mirgen, Kök Han’ın kızı Kögin Arıĝ ile evlenir. Çocukları Altın Kiris dünyaya gelir. Destanın sonunda Altın Taycı, babası Ay Mirgen yerine oĝlu Altın Kiris’i han ilan eder.

Ayazın Arıĝ [*Ayazın Arıĝ* “Mavi gök kutsal (~saf, temiz)/ temizlik, saflık]: Ah Han’ın eşidir. Taşa dönüşen Ah Han’ın peşinden yeni doğmuş olan yavrusunu bırakarak guguk kuşuna dönüşerek arılı Purhan’ın olduĝu yere gider. Ancak kendisi de attan iner inmez guguk kuşu şeklinde taşa dönüşür.

Çaba Hulah Huu İney (Alıp Huu İney) [*Çaba Xulax Xuu İney (Alıp Xuu İney)* “baykuş kuğu nine (alp kuğu nine)”]: Uçan Arığ ile Hara Ninci’ye yardımcı olan ve olağanüstü güçleri bulunan yaşlı bir kadındır. Yerin altının son katında hizmetindeki altı sarı kız ile yaşar. Kasırğa gibi eserek ortaya çıkar ve kaybolur, türlü zehirler hazırlar.

Çarih Köök [*Çarix Köök* “aydınlık guguk kuşu”]: Çarih Han’ın oğludur. Altın Arığ’a talip olur ve evlenir.

Çarix Purhan [*Çarix Purxan* “aydınlık burhan/rahip”]: İlah kızıdır. İlahlar onu, hiç kimsenin çıkmaması için gökyüzüne ulaşan kaya üzerinde yaratmışlardır. Ancak Ah Han buaraya çıkmaya çalışır ve taşa dönüşür.

En küçük sarı kız [*oçi sarığ xıs*]: Hara Han’ın yerinde yapılan yarışmada yorga kula atın kuruğuna bakır *obaa*’yı bağlayan kızıdır. Alıp Huu İney’in hizmetindeki sarı kızların en küçüğüdür.

Kigdey Arığ [*Kigdey Arığ* “kağıt(~kitap) kutsal (~saf, temiz)/ temizlik, saflık”]: Kibis Han’ın kızıdır. Kendisi için düzenlenen karşılaşmayı kazanan Altın Arçol ile evlenir.

Kögey Kös [*Kögey Kös* “kögey(mavi?) köz”]: Közer Han’ın oğludur. Olağanüstü güçlerine rağmen Altın Taycı ile yenilemez. Altın Taycı’nın yardımına gelen Altın Arığ ve Çarih Köök’ün oğlu olan Altın Arçol tarafından öldürülecekken mavi sise dönüşerek kurtulur. Altın Taycı Çarih Köök’ün toprağından dönerken nöbet tutup Altın Taycı’yı okuyla vurup öldürür. Destanda Altın Arçol tarafından *artix sağıstığ* “üstün akıllı” (3044) olarak tanımlanmıştır. Han Sabah’ın “Kögey Kös’ün attığı ok ile ölen şeyi diriltecek ilacın bulunacağı şüpheli” (3187-3188) sözleri de Kögey Kös’ün olağanüstü gücüne dikkat çekmektedir.

Kögin Arığ [*Kög'in Arığ* "suna (~ördek) kutsal (~saf, temiz)/ temizlik, saflık" : Kök Han'ın kızıdır. Ay Mirgen ile evlenir.

Közer Han [*Közer Xan* "göçer han": Alıp Hırçotay'ın toprağına saldıran Ottığ Köş, Hannığ Köş ve Kögey Köş'ün babasıdır. Olağanüstü güçleri vardır. Sıkıntıya düştüğünde yurdunda bulunan gök kayanın kapısını dualarla açar. Orada onu ve yurduunu koruyan kılıç boynuzlu boz boğa ve kırk dişli demir deri işleme aletini yardıma çağırır.

Kün Harahçın [*Kün Xaraxçın* "güneş Harahçın (?)": Alıp Küreldey'in eşi, Altın Taycı'nın karısı olan Han Sabah'ın annesidir.

Ottığ Köş [*Ottığ Köş* "ateşli köz"]: Közer Han'ın oğludur. Olağanüstü güçlerine rağmen Altın Taycı ile yenilemez Sonuçta Altın Taycı'nın yardımına yetişen kızı Ay Tolay Arığ tarafından öldürülür.

Tiben Arığ [*Tiben Arığ* "Tiben kutsal (~saf, temiz)/temizlik, saflık"]: Tibet Han'ın kızıdır. Babasının düzenlediği karşılaşma sonucunda Altın Taycı'nın arkadaşı Alıp Hırçotay ile evlenir.

Tibet Han (Han Tibet) [*Tibet Xan (Xan Tibet)* "Tibet han (han Tibet)"]: Yurdu demir dağların eteğinde demir nehrin kıyısındadır. Kızı Tiben Arığ için bir karşılaşma düzenlemektedir. Altın Taycı'nın arkadaşı Alıp Hırçotay da arkadaşlarıyla bu karşılaşmaya katılacaktır. Altın Taycı da destek olmak üzere bu karşılaşmaya gider. Sonuçta Tiben Arığ karşılaşmayı kazanan Alıp Hırçotay ile evlenir.

Timir Teek [*Timir Teek* "demir at direği"] : Alıp Küreldey'in kızı Han Sabah için düzenlediği karşılaşmaya gelen alplardan biridir.

Tolay Arıĝ [Tolay Arıĝ “Tolay (?) kutsal (~saf, temiz)/temizlik, saflık]: Tozay Han’ın kızıdır. Çarlı Purhan ile anlaşmıştır. Altın Arıĝ Ah Han ağabeyini kurtarmak için Tozay Han’ın ülkesine gittiğinde Tolay Arıĝ ile mücadele etmek zorunda kalır. Ancak Tolay Arıĝ’ın sıradan bir canlı olmadığını anlayınca kaçar.

Tozı Möke [Tozı Möke “Tozı bahadır”]: Tozay Han’ın oğlu, Tolay Arıĝ’ın ağabeyidir. Büyük bir alptir. Altın Arıĝ yanına sığındığı Alıp Han Hıs ile kendisinden Tozı Möke’yi kıskanarak saldırdığı için kavga etmiş, sonuçta Alıp Han Hıs’ı öldürmüştür.

Uçan Arıĝ [Uçan Arıĝ “Uçan kutsal (~temiz, saf)/temizlik, saflık”]: Üzüt Han’ın kızı’dır. Ayrıca Hara Ninci’nin de yakın arkadaşı yoldaşdır. Altın Taycı’yı ele geçirmek için birlikte hilelere başvururlar. Uçan Arıĝ da Hara Ninci gibi olağüstü güçlere sahiptir. Kara tilkiye dönüşebilmektedir, farklı kılıklara bürünebilmektedir.

Üskür Molat [Üskür Molat “sağır (?) çelik”]: Üzüt Han’ın oğludur. Hara Han yerinde çıkan kavgada Altın Arıĝ’ın ıslıklı oku ile ölür.

Üzüm Molat [Üzüm Molat “hızlı (?) çelik”]: Altın Taycı’nın hile ile öldürüldüğü Hara Han’ın yurduna gelen Ay Mirgen, Üzüm Molat ile dövüşür. Yenilmek üzereyken yetişen Altın Arıĝ Üzüm Molat’ı öldürür.

Üzüt Molat [Üzüt Molat “kötü ruh (~iblis) çelik”]: Altın Taycı’ya yardıma gelen Ay Mirgen Hara Han’ın yurdunda Üzüt Molat ile dövüşür.

Samur tüylü koyu al taya binen kırk örgülü kız çocuk [xamnos tüktig xara küreñ tay atxa müngen xırix sürmestig xıs pala]: Hara Han’ın yerinde yapılan yarışmada yorga kula atı kuyruğuna bağlanmış olan bakır obaa’dan kurtarır ve ortadan kaybolur.

Han Mirgen [*Xan Mirgen* “han atıcı (iyi nişancı)”]: Alıp Han Hıs’ın üç yaşındaki erkek kardeşidir. Alıp Han Hıs’ın öcünü almak için Ah Han’ın yurduna geleceği konusunda Altın Taycı’yı uyarır. Destanın ortalarında, Ay Mirgen Ah Han’ın yurduna Han olduktan sonra Han Mirgen yanında Alıp Hara Moos ve Hara Ninci ile intikam için gelir. Sonuç olarak Altın Arığ tarafından öldürülür.

Han Sabah [*Xan Sabax* “han deri düğme”]: Alıp Küreldey’in kızıdır. Ancak destanda Han Sabah için *xatığ xayadañ sıxxan* yani “katı kayadan çıkan” sıfatı da kullanılmaktadır ki bu da Hakas destanlarında sıkça görülen bir motiftir. Alıp Küreldey’in düzenlediği karşılaşmayı kazanan Altın Taycı ile evlenir. Kızları Han Tolay Arığ dünyaya gelir. Destanda genellikle Han Sabah ile ilgili olumlu sıfatlar kullanılmıştır: *xıs çaxsızı Xan Sabax* “kız iyisi Han Sabah” (2533, 2674), *abaxay töreen Xan Sabax* “hanım doğmuş olan Han Sabah” (2577), *Xan Sabax abaxay* “Han Sabah hanım” (2809). Altın Taycı öldüğünde eşi Han Sabah’ın bilgisi sayesinde bengi su ve yaşam suyuna ulaşarak Altın Taycı hayata döndürülmüştür. Han Sabah’ın akıl ve olağanüstü becerilerine *Uluğ uxaanın salıp turadır, Uluğ tarbiçin tartın turadır* “Büyük aklını ortaya koyar, büyük büyücülüğünü ortaya çıkarır” (3190-3191) sözleriyle dikkat çekilir.

Han Tolay Arığ [*Xan Tolay Arığ* “han tavşan(?)” “kutsal/temiz, saf”]: Altın Taycı ile Han Sabah’ın kızıdır. Büyük bir alptir. Alıp Hırçotay’a destek olmak için giden babasının peşinden gidip Kök Han’ın çocuklarıyla mücadele eder, kılıç boynuzlu boz boğayı öldürür. Daha sonra Kögey Kös’ün öldürdüğü babasını diriltecek olan bengi su ile yaşam suyunu bulmak için kızıl kum bozkırı ile ateş bozkırını geçer ve babasını hayata döndürür. Destanda Han Tolay Arığ’dan sıkça *xıstıñ külügi* “kızın yiğidi” (3021, 3169, 3255), *xıs külügi* “kız yiğidi” (3074), *uluğ alp* “büyük alp” (3033), *xara maxaçı* “pek cesur” (3310), *külük töreen* “yiğit doğmuş” (3059), *abaxay töreen* “hanım doğmuş” (3241, 3278) olarak söz edilir.

Hanniğ Kös [*Xanniğ Kös* “kanlı göz”]: Közer Han’ın oğludur. Olağanüstü güçlerine rağmen Altın Taycı ile yenilemez. Altın Taycı’nın yardımına gelen Altın Arığ ve Çarık Köök’ün oğlu olan Altın Arçol tarafından öldürölür. Destanda *alıp çabalı* “alpın kötüsü” (2993) olarak nitelendirilmiştir.

Hanniğ Hılıs [*Xanniğ Xılıs* “kanlı kılıç”]: Alıp Hırçotay’ın oğludur. Destanın sonunda Altın Taycı’nın kızı Han Tolay Arığ ile evlenir.

Kara gök atın binicisi [*xara kök atxa müner kızı*]: Alnında tek gözü olan kara gök atın binicisi Uçan Arığ’ın tahriki ile Altın Taycı’nın yorga kula atını Hara Han’ın yurdunda kara gök at ile yarıştırmayı kabul etmesi ile ortaya çıkar. Kara gök atın binicisidir. Kötü ruhların seçtiğı bu binici kara fincan gibi gözlü, kazan dibi gibi alınlı, gözlerinin arası bir karış, kulaklarının arası bir kulaç, insanın bakmaya bile korkacağı bir alptir.

Hara Moos [*Xara Moos* “kara şeytan”]: Hara Han’ın oğlu, Hara Ninci’nin küçük kardeşidir. Tibet Han’ın düzenlediğı karşılaşmaya Hara Ninci ile katılmıştır. Ancak yarışta hile yaptıkları anlaşılınca Altın Taycı ile mücadeleye girişirler. Kardeşi Hara Ninci yardımına yetişmeden Hara Moos ölür.

Hara Ninci [*Xara Ninci* "kara inci"]: Hara Han'ın kızı, Hara Moos'un ablasıdır. Sürekli türlü hilelere başvurarak özellikle de Altın Taycı'nın türlü zayıflıklarından faydalanarak Altın Taycı'yı ele geçirmeye çalışır. Bu konuda arkadaşı Üzüt han'ın kızı Uçan Arığ ile yardımlaşır. Destan'da türlü vesilelerle Hara Ninci'nin yiğitliğine vurgu yapılır, *xıs külüğü* "kız yiğidi" (603, 1200), *alıp xıs* (611) Hara Ninci için kullanılan sıfatlardır. Bunun yanı sıra Hara Ninci'nin yenilmezliği onu saf gücünden değil, olağanüstü güçlerinden ve hilelerinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Altın Taycı ile giriştiği mücadelede tam ölmek üzereyken kıvılcıma dönüşüp ortadan kaybolur. Yine Uçan Arığ ile birlikte görünümünü değiştirerek Kün Arığ ve Ay Arığ kılığına girerler. Sıkça olağanüstü güçlere ve hileye başvuran Hara Ninci'nin bu yönlerine destanda Hara Ninci için kullanılan *xıs çabalı* "kız kötüsü" (787), ayna çabalı "şeytanın kötüsü"(1266), ayna sağıştığ "şeytani düşünceli"(1297) gibi sıfatlarla ilgi çekilmiştir. Hara Ninci, Tibet han'ın düzenlediği karşılaşmada Altın Taycı ile tanışır, ona içki içirir, birlikte şarkılar söylerler. Hara Ninci Altın Taycı ile sohbet ederken Altın Taycı'ya babasının yurduna yarışmak için gelmesini önermiş, Altın Taycı ise yarışamayacağını alacağı eşi Han Sabah'ın yarışmasını beklediğini söyler. Daha sonra anlaşılır ki Hara Ninci Altın Taycı'yı meşgul ederken Alıp Hara Tas'ı Altın Taycı'nın yorga kula atının kuyruğuna melez ağacı kütüğünü bağlaması için göndermiştir. Altın Taycı ve arkadaşları hile yapıldığını anlayınca kavga başlar. Mücadele sırasında Hara Ninci, Hıyazım Möke'yi öldürür. Bunun üzerine Altın Taycı ile giriştiği mücadelede tam ölmek üzereyken kıvılcıma dönüşüp ortadan kaybolur. Alıp Hırçotay ve Tiben Arığ'ın düğününde de Hara Ninci Uçan Arığ ile birlikte kılık değiştirmiş olarak ortaya çıkar. Kendilerini Kün Han'ın çocukları Kün Arığ ve Ay Arığ olarak tanıtır. Yine Altın Taycı'yı ve arkadaşlarını yanlarında getirdikleri içki ve şarkıları ile sarhoş ederler. Altın Taycı uyumak için obanın dışına çıkıp uykuya daldığında gizlice Altın Taycı'yı kaçırmak için yorga kula atının kuyruğuna bağlarlar. Niyetleri Altın Taycı'yı Hara Han'ın yurduna canlı olarak götürmektir. Hara Ninci çok şey bilen Çaba Hulah Huu İney'in Altın Taycı'yı kendisiyle evlenmeye ikna edebileceğini ve kardeşi Hara Moos'u öldürmüş bile olsa Altın Taycı'ya aşık olduğunu söyler. Ancak yolda Altın Taycı'yı ellerinden geçirirler. Daha sonra Hara Ninci, Hara Moos ve Altın Arığ'dan intikam almak için gelen Han Mirgen ile yine Ah Han yurduna gelir. Mücadele sırasında Ay Mirgen Hara Ninci'yi öldürmek üzere iken Altın Taycı yetişip kurtarır. Onu kendisine yaptıklarının öcünü almak için atın bir ayağından atının kuyruğuna bağlar, diğer ayağına ise söğüt ağacını kütüğünü bağlar. Altın Taycı arkadaşları ile demir melez ağacını eğdiğinde de Uçan Arığ ile Hara Ninci yanlarında getirdikleri içkiler ile karşılına çıkar. Uçan Arığ Hara Ninci'yi rezil ettiği için Altın Taycı'ya hakaret eder ve atlarını yarıştırmaya ve kardeşi Hara Hushun ile güreşme konusunda meydan okur. Altın Taycı yarışmak için Hara Han'ın yurduna gelir. Ancak Uçan Arığ ve Hara Ninci Alıp Huu İney'in yardımıyla yine türlü hileler hazırlamışlardır. Bu yarış esnasında Altın Taycı'yı zehirleyip öldürürler. Destanın daha sonraki bölümlerinde Hara Ninci'den söz edilmez.

Hara Hushun [*Xara Xusxun* "kara kuzgun"] : Uçan Arıĝ'ın kardeşidir. Uçan Arıĝ Altın Taycı'dan kardeşi Hara Hushun ile Hara Han'ın topraĝında karşılaşmasını ister. Ancak Altın Taycı'yı hile ile öldürürler. Bunun üzerine Hara Han'ın topraklarına gelen Altın Arıĝ Hara Hushun'u uzun süren mücadelenin ardından öldürür.

Xıyazım Möke [*Xıyazım MÖke* "Hıyazım bahadır"]: Tibet Han'ın yurduna Tiben Arıĝ için düzenlenen karşılaşmaya gelen alplardan biridir. Karşılaşmaya hile karışması üzerine çıkan kavgada Hara Ninci tarafından öldürülür.